

Gemeente Horst a.d. Maas
ingekomen

14 APR 2004

RAAP-NOTITIE 654

Plangebied Konijnenweg te Melderslo

Gemeente Horst aan de Maas

Een inventariserend archeologisch onderzoek

Colofon

Opdrachtgever: Alards BV

Titel: Plangebied Konijnenweg te Melderslo, gemeente Horst aan de Maas; een inventariserend archeologisch onderzoek

Status: eindversie

Datum: april 2004

Auteur: drs.ing. D.M.G. Keijers

Bestandsnaam: L:\QXPress\Notities\2004\MEKO\N0654-MEKO.qxd

Projectcode: MEKO

Projectleider: drs. ing. D.M.G. Keijers

Projectmedewerker: drs. X.C.C. van Dijk

ARCHIS-waarnemingsnummer: niet van toepassing

Autorisatie: drs. W. De Baere

ISSN: 0925-6369

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V.

telefoon: 020-463 4848

Zeeburgerdijk 54

telefax: 020-463 4949

1094 AE Amsterdam

E-mail: raap@raap.nl

Postbus 1347

1000 BH Amsterdam

© RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V., 2004

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V. aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Samenvatting

In opdracht van Alards BV heeft RAAP Archeologisch Adviesbureau op 1 april 2004 een inventariserend archeologisch onderzoek uitgevoerd in verband met de bouw van 5 woningen in Melderslo, gemeente Horst aan de Maas. Doel van het onderzoek was het opsporen van deze resten en, indien mogelijk, een eerste indruk geven van de kwaliteit (gaafheid en conservering), aard, datering en diepteligging ervan.

Op basis van het bureauonderzoek gold bij aanvang van het veldonderzoek een middelmatige archeologische verwachting voor vindplaatsen van jagers-verzamelaars en een lage tot middelmatige archeologische verwachting voor vindplaatsen van landbouwers.

De bouwvoor in het plangebied wordt gekenmerkt door een sterke vermenging met C-materiaal (geel gevlekt) en de aanwezigheid van veel puin en grind. Onder de bouwvoor is het oorspronkelijk podzolprofiel herkenbaar, maar vrijwel overal verstoord tot in de BC/C-horizont ('gebroken podzol'). Slechts in 1 boring was de B-horizont nog gedeeltelijk intact.

Waarschijnlijk bestaat een deel van de bouwvoor uit een opgebracht pakket (ophoging/egalisatie). Op de historische kaarten staat in het plangebied namelijk een natte depressie aangegeven die nu niet meer herkenbaar is in het landschap.

Tijdens het inventariserend archeologisch onderzoek zijn in het plangebied geen archeologische resten aangetroffen. Naar verwachting zal er als gevolg van de geplande werkzaamheden dan ook geen verstoring van archeologische waarden optreden. Derhalve worden geen aanbevelingen voor vervolgonderzoek gedaan.

1 Inleiding

1.1 Kader en doelstelling

In opdracht van Alards BV heeft RAAP Archeologisch Adviesbureau op 1 april 2004 een inventariserend archeologisch onderzoek uitgevoerd in verband met de bouw van 5 woningen in Melderslo, gemeente Horst aan de Maas. Het onderzoek diende te worden uitgevoerd omdat realisatie van de plannen zou kunnen leiden tot aantasting of vernietiging van mogelijk aanwezige archeologische resten. Doel van het onderzoek was het opsporen van deze resten en, indien mogelijk, een eerste indruk geven van de kwaliteit (gaafheid en conservering), aard, datering en diepteligging ervan.

1.2 Plangebied en archeologische verwachting

Het plangebied (ca. 0,65 ha) ligt ten zuiden van de bebouwde kom van Melderslo, direct ten noordwesten van de Konijnenweg. De zuidwestgrens van het plangebied wordt gevormd door een landweg (figuur 1). Het gebied staat afgebeeld op kaartblad 52G van de topografische kaart van Nederland (schaal 1:25.000); de centrumcoördinaat is 203.375/385.580. Ten tijde van het onderzoek was het plangebied in gebruik als grasland. Voor het gebied geldt volgens de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW; ROB, 2001) een middelhoge kans op het aantreffen van archeologische waarden (zie § 2.2).

1.3 Onderzoekopzet en richtlijnen

Het onderzoek bestond uit een bureauonderzoek en een veldonderzoek. Het veldonderzoek is beperkt gebleven tot een karterend booronderzoek.

Het inventariserend archeologisch onderzoek is uitgevoerd volgens de hiervoor geldende normen en richtlijnen die zijn vastgelegd in het Handboek ROB-specificaties (Brinkkemper e.a., 1998). RAAP Archeologisch Adviesbureau en de door RAAP toegepaste procedures zijn goedgekeurd door het College voor de Archeologische Kwaliteit (CvAK), de instelling die het beheer heeft over de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA; Voorbereidingscommissie Kwaliteitszorg Archeologie, 2001).

Zie tabel 1 voor de dateringen van de in deze notitie genoemde archeologische perioden. Enkele vaktermen worden achter in deze notitie beschreven (zie verklarende woordenlijst).

2 Bureauonderzoek

2.1 Methoden

Voorafgaand aan het veldonderzoek is een bureauonderzoek uitgevoerd om na te gaan of er reeds archeologische vondsten uit het plangebied geregistreerd staan en om ten behoeve van het veldwerk de landschappelijke (geologische en bodemkundige) kenmerken alsmede de gespecificeerde archeologische verwachting te bepalen. In het kader van het bureauonderzoek zijn verschillende bronnen geraadpleegd (zie literatuurlijst).

Om inzicht te krijgen in het voorkomen van archeologische vindplaatsen in of nabij het plangebied is het ARChEologisch Informatie Systeem (ARCHIS) van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) te Amersfoort geraadpleegd.

2.2 Resultaten

Geologie en geomorfologie

Het plangebied maakt deel uit van het Limburgs-Brabants dekzandgebied. Volgens de geomorfologische kaart behoort het plangebied tot een dekzandrug al dan niet met een oud-bouwlanddek (Staring Centrum/RGD, 1990: code 3L5). Ten westen van het plangebied bevindt zich een dalvormige laagte zonder veen (Staring Centrum/RGD, 1990: code 2R2). Het is mogelijk een restant van een oude beekloop.

Het huidige landschap van Melderslo en haar omgeving is voornamelijk gevormd in het Weichselien (ca. 120.000-10.000 jaar geleden). Aan het einde van het Weichselien was het klimaat kouder en droger dan tegenwoordig en in het schaars begroeide landschap kreeg de wind gemakkelijk vat op de ondergrond. Hierdoor werden grote hoeveelheden zand verplaatst die de oudere afzettingen afdekken. Dit dekzandpakket (Formatie van Twente) vormt de basis van het huidige landschap. De dikte van het dekzand varieert en kan zelfs enkele meters bedragen (Berendsen, 2000).

Binnen de Formatie van Twente worden verschillende fasen onderscheiden (Stiboka, 1975). De recentste afzettingen van de Formatie van Twente worden gevormd door jonge en oude dekzanden. Het oude dekzand bestaat uit gelaagd, lemig fijn zand dat dateert uit de late pleniglaciële fase van het Weichselien (ca. 27.000-11.000 jaar geleden). De jonge leemarme fijne dekzanden zijn tijdens het Laat Weichselien afgezet (ca. 11.000-10.000 jaar geleden).

In het Holoceen (10.000 tot heden) vonden er geen belangrijke natuurlijke wijzigingen van het laat-pleistocene reliëf meer plaats. Onder invloed van een sterke temperatuurstijging nam de vegetatie toe en bleven erosie- en sedimentatieprocessen dan ook voornamelijk beperkt tot de actieve beekdalen. Hun drainagesysteem van ondiepe, verwilderde geulen veranderde in een systeem van enkelvoudige, meanderende lopen. Veel bovenstroomse delen van de oude beeklopen zijn langzaam buiten gebruik geraakt. Zij zijn als ondiepe, brede dalvormige laagten zichtbaar in het landschap.

Verder vernatten in de loop van het Holoceen verschillende laagten en depressies en werd op beperkte schaal veen gevormd (Stiboka, 1975). Veengroei op grote schaal vond alleen plaats in de Peel.

Bodem

Volgens de bodemkaart zijn in het plangebied veldpodzolen aanwezig: lemig fijn zand (Stiboka, 1975; code Hn23). Ten oosten van het plangebied komt een gebied met hoge zwarte enkeerdgronden voor: lemig fijn zand (Stiboka, 1975; code zEZ23).

Podzolgronden zijn bodems met een duidelijk gelaagde profielopbouw met van boven naar beneden: bouwvoor (A-horizont), uitspoelingslaag (E-horizont), inspoelingslaag (B-horizont) en moedermateriaal (C-horizont). Naargelang de aard van de organische stof in de B-horizont worden ze verder onderverdeeld. De veldpodzolgronden behoren tot de humuspodzolgronden. Ze komen voornamelijk voor in de (voormalige) heidegebieden. De veldpodzolgronden zijn betrekkelijk recent in cultuur genomen. Door grondbewerking is dikwijls een deel van het podzolprofiel in de humushoudende bovengrond opgenomen ('onthoofd' podzolprofiel).

Enkeerdgronden of essen zijn oude akkerlanden die vanaf de Late Middeleeuwen (ca. 1300 na Chr.) in diverse delen van het pleistocene zandgebied van Nederland zijn ontstaan. De vruchtbaarheid van akkers op de zandgronden werd bevorderd door bemesting met onder andere plaggen en stadsafval. Door eeuwenlange bemesting ontstonden, vaak eerst op de hogere delen van het landschap zoals de dekzandruggen, akkers met een dik humeus dek (hoge enkeerdgronden). De dikte van de esdekken varieert in het algemeen van circa 0,5 tot meer dan 1,0 m. Onder de esdekken bevindt zich doorgaans een podzolprofiel (Stiboka, 1975).

De enkeerdgronden ten oosten van het plangebied zijn goed tot zeer goed ontwaterd (grondwatertrappen VI en VII). Het plangebied daarentegen is redelijk nat (grondwatertrap V).

Archeologie

In ARCHIS staat 1 archeologische vindplaats geregistreerd uit de omgeving van het plangebied (straal ca. 750 m). Het betreft 4 complete vuurstenen bijlen uit het Midden of Laet Neolithicum (ARCHIS-waarnemingsnummer 16016) die gevonden zijn in de jaren 30 van de 20e eeuw. Vanwege de onbekende vondstomstandigheden en vondstlocaties zijn de bijlen administratief geplaatst op circa 700 m ten zuidoosten van het plangebied.

Cultuurhistorie

Het historische landschap in het dekzandgebied kan globaal opgedeeld worden in twee groepen: de cultuurgronden en de 'woeste gronden'. De cultuurgronden omvatten de oude akkerlanden, de 'woeste gronden' omvatten de niet-ontgonnen landschapsdelen zoals bossen, heide, beekdalen en vennen.

Tot in de 19e eeuw stonden de cultuur- en woeste gronden in functie van het gemengde landbouwbedrijf (Renes, 1999). De akkerbouw was gericht op het verbouwen van voedsel. De veeteelt leverde naast voedsel ook mest, die nodig was voor intensievere akkerbouw op de relatief arme zandgronden. In de loop van de (Late) Middeleeuwen nam als gevolg van bevolkingsgroei de behoefte aan voedsel toe. Een manier om de landbouwproductie te vergroten was door intensivering van bemesting. Dit gebeurde door heideplaggen (inclusief zand en/of klei) met nutriëntrijke stalmest te vermengen en die over de akkers uit te rijden (Renes, 1999). Zo kon na verloop van tijd een dik ophogingspakket ontstaan: een zogenaamd esdek. Om voldoende vee te kunnen houden, werden veelal de heidegebieden als weidegebied gebruikt.

De boerderijen lagen op de overgang van het akkerland en het weidegebied. In sommige gevallen, zoals in Melderslo (15e eeuw Meldersloe), leidde de concentratie van boerderijen tot gehuchten of nederzettingen (Renes, 1999). Melderslo is een zogenaamde boshoevenederzetting waarbij de boerderijen aan drie zijden van een groot, in brede stroken verkaveld akkerareaal lagen.

De 19e en de eerste helft van de 20e eeuw zijn een buitengewoon dynamische periode geweest voor het landschap. Met de introductie van het kunstmest (einde 19e-eerste helft 20e eeuw) werden nieuwe ontginningen economisch aantrekkelijk (Renes, 1999). Dit was nadelig voor het bestaande cultuurlandschap. De drogere gebieden werden omgezet in akkerland, de nattere (natte heide, vennen) in grasland of, als de ontwatering voldoende kon worden verbeterd (door middel van ontwateringsgrachten en egalisatiewerkzaamheden), eveneens in akkerland. Het resultaat was veelal een grootschalig en systematisch ingericht landschap. Van alle depressies die in de 19e eeuw in het gebied aanwezig waren, zijn de meeste nu niet meer herkenbaar in het landschap.

Hierbij komt dat in gebieden die vanouds werden gekenmerkt door een min of meer verspreid bewoningspatroon, de groei van het aantal boerderijen nieuwe kernen mogelijk maakte. In enkele gevallen ontstonden in de eerste helft van de 20^e eeuw kerkdorpen op enige afstand van de boerderijen die tot dan toe het gehucht uitmaakten (voormalige woeste grond; Renes, 1999). Dit was ook het geval te Melderslo. Rondom het kerkgebouw ontstond een concentratie aan bewoning, die uiteindelijk resulteerde in de huidige dorpskern.

Volgens de Tranchotkaart (Landesvermessungsamt Nordrhein Westfalen, 1969; kaartblad 26 Velden) bestond Melderslo in 1805 uit een aantal boerderijen ten oosten van het plangebied. Ze lagen aan de rand van een groot akkerareaal (het 'Melders Veld'). De omvang van dit akkerareaal komt zeer goed overeen met de omvang van de huidige esdekken. Het plangebied behoorde tot een heidegebied

met vele natte depressies (de 'Meldersche Heide'). Mogelijk lag in een groot deel van het plangebied een depressie. De grens van het akkerareaal en het heidegebied wordt in de buurt van het plangebied gevormd door de Vlasvenstraat.

Op historische kaarten uit 1837-1844 (Wolters-Noordhoff Atlasproducties, 1992) en 1838-1857 (Wolters-Noordhoff Atlasproducties, 1990) is vrijwel dezelfde situatie aangegeven. Wel komen in de 'Meldersche Heide' kleine akkerarealen voor, zoals ten noorden en ten zuiden van het plangebied. In het plangebied is echter nog steeds een depressie aanwezig. Ten westen van het plangebied bevindt zich een depressie die aangeduid wordt als Steegven.

Archeologische verwachting

De basis van verwachtingskaarten wordt gevormd door geomorfologische en bodemkundige gegevens en archeologische vindplaatsen. Verwachtingskaarten zijn voornamelijk van toepassing op locatiekeuzes van nederzettingen. Volgens de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW; ROB, 2001) geldt voor het plangebied een middelhoge kans op het aantreffen van archeologische waarden.

Op basis van de verzamelde gegevens kan deze verwachting voor het plangebied verder worden gespecificeerd. In de loop van de tijd zijn er immers duidelijke verschillen in locatiekeuzes te onderscheiden. Meest markant zijn deze verschillen tussen jagers-verzamelaars enerzijds en landbouwers anderzijds.

Uit een ruimtelijke analyse van het dekzandlandschap blijkt dat kampen van jagers-verzamelaars zich in vrijwel alle gevallen bevinden op de overgang van nat naar droog (de zogenaamde gradiëntzone; Arts, 1988). Uit historische kaarten (Landesvermessungsamt Nordrhein Westfalen, 1969; kaartblad 26 Velden; Wolters-Noordhoff Atlasproducties, 1990 en 1992) blijkt dat er vroeger depressies in het plangebied en omgeving aanwezig waren. Nu is er echter in het plangebied en de nabije omgeving geen gradiëntzone meer herkenbaar, waardoor de exacte aard van de voormalige laagten niet duidelijk is. Derhalve gold bij aanvang van het veldonderzoek voor het plangebied een middelmatige archeologische verwachting voor vindplaatsen van jagers-verzamelaars.

Met de introductie van de landbouw in de loop van het Neolithicum werd de mate waarin gronden geschikt waren om te beakkeren een steeds belangrijker factor in de locatiekeuze van de mens. Factoren als grondwaterregime, vruchtbaarheid en bewerikbaarheid van de grond speelden een doorslaggevende rol bij de locatiekeuze voor nederzettingen en akkerarealen.

Volgens de bodemkaart (Stiboka, 1975) zijn in het plangebied lemige bodems aanwezig. Prehistorische landbouwers hadden een voorkeur voor lemige bodems, omdat deze meer voedingsstoffen en water vasthouden dan leemarme (zand)bodems. Een andere belangrijke factor voor de keuze van nederzettingsgebieden op de zandgronden was het grondwaterregime. De eerste landbouwers legden hun akkers waarschijnlijk alleen op de hoogste delen van het gebied aan. De enkeerdgronden ten oosten van het plangebied (Stiboka, 1975: grondwatertrappen VI en VII)

waren hiervoor uitstekend geschikt. De slechte ontwatering van het plangebied (Stiboka, 1975: grondwatertrap V) is echter niet gunstig voor het bedrijven van akkerbouw.

Op grond van de gunstige bodemtypen, de niet gunstige grondwatertrappen en de nabijheid van betere gronden voor het bedrijven van akkerbouw gold bij aanvang van het veldonderzoek voor het plangebied een lage tot middelmatige archeologische verwachting voor vindplaatsen van landbouwers.

Op basis van de in het plangebied aanwezige veldpodzolen wordt verwacht dat eventuele archeologische vindplaatsen zich voornamelijk aan of vlak onder het oppervlak bevinden.

3 Veldonderzoek

3.1 Methodes

Tijdens het veldonderzoek zijn 10 boringen verricht in een grid van 25 bij 30 m in twee zuidwest-noordoost georiënteerde raaien (figuur 1). De boringen binnen een raai versprongen ten opzichte van die in de naastgelegen raai. De gehanteerde methode wordt geschikt geacht voor het opsporen van de meeste in dit gebied te verwachten nederzettingsterreinen uit de periode IJzertijd t/m Late Middeleeuwen. Deze methode is niet geschikt om kleine vindplaatsen, graven, verkavelingspatronen en andere zeer lokale archeologische resten in kaart te brengen.

Er is geboord tot maximaal 0,85 m -Mv met een Edelmanboor met een diameter van 15 cm. De boringen zijn beschreven onder andere conform NEN 5104 (Nederlands Normalisatie-instituut, 1989) en met meetlinten ingemeten (x- en y-waarden). Het opgeboorde materiaal is gezeefd met een zeef met een maaswijdte van 0,5 cm; het zeefresidu is geïnspecteerd op het voorkomen van archeologische indicatoren.

3.2 Resultaten

Geologie en bodem

In de boringen is een circa 40 cm dikke bouwvoor aangetroffen die gekenmerkt wordt door een sterke vermenging met C-materiaal (geel gevlekt) en de aanwezigheid van veel puin en grind.

Onder de bouwvoor zijn (in overeenstemming met de bodemkaart) overwegend de kenmerken van een podzolprofiel waargenomen. Het gaat niet om een intact profiel, maar om een 'gebroken podzol' tot in de BC/C-horizont (ca. 0,6 m -Mv; boringen 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8 en 10). Een 'gebroken podzol' is een podzol die slechts enkele keren bewerkt is. Alleen in boring 6 is onder de bouwvoor een intacte B-horizont aangetroffen. In boring 9 is onder de bouwvoor direct de C-horizont aangetroffen die verstoord is tot 0,65 m -Mv.

Omdat het podzolprofiel slechts enkele keren bewerkt en goed herkenbaar is ('gebroken podzol') en de vermenging met C-materiaal in iedere boring is waargenomen, bestaat waarschijnlijk een deel van de bouwvoor uit een opgebracht pakket. Het bodemprofiel in het plangebied kan derhalve als volgt geïnterpreteerd worden:

0-40 -Mv	bouwvoor, waarschijnlijk deels bestaand uit een opgebracht pakket.
40-60 -Mv	oorspronkelijk podzolprofiel, waarschijnlijk slechts enkele keren bewerkt (met uitzondering van boring 6: intact podzolprofiel en boring 9: C-horizont, een enkele keer bewerkt).
vanaf 60 -Mv	intact bodemprofiel.

Volgens de historische kaarten (zie § 2.2) lag in het plangebied een natte depressie die nu niet meer herkenbaar is in het landschap. Het opgebrachte

pakket in het plangebied is waarschijnlijk de opvulling van deze depressie (ophoging/egalisatie). Egalisaties en ophogingen dienen onder andere om het land een gelijkmatiger vochtvoorziening te geven. Bij een egalisatie worden de hogere delen afgegraven en de lagere delen opgehoogd, waardoor een groot deel van het oorspronkelijk reliëf verloren gaat.

Archeologie

Tijdens het veldonderzoek zijn geen archeologische indicatoren aangetroffen uit de periode Steentijd t/m Late Middeleeuwen. Wel zijn in iedere boring puin en in 2 boringen fragmenten aardewerk uit de Nieuwe tijd aangetroffen (boringen 6 en 10). De fragmenten zijn waargenomen in de bouwvoor en staan waarschijnlijk in verband met de ontginning of ophoging van het plangebied.

4 Conclusies en aanbevelingen

4.1 Conclusies

Ondanks de middelmatige archeologische verwachting voor vindplaatsen van jagers-verzamelaars en de lage tot middelmatige archeologische verwachting voor vindplaatsen van landbouwers (zie § 2.2) zijn tijdens het veldonderzoek geen aanwijzingen gevonden voor de aanwezigheid van archeologische vindplaatsen uit de periode Steentijd t/m Late Middeleeuwen. Tijdens het veldonderzoek zijn puin en enkele fragmenten aardewerk uit de Nieuwe tijd aangetroffen. Ze staan waarschijnlijk in verband met de ontginning of ophoging van het plangebied.

De bouwvoor in het plangebied wordt gekenmerkt door een sterke vermenging met C-materiaal (geel gevlekt) en de aanwezigheid van veel puin en grind. Onder de bouwvoor is het oorspronkelijke podzolprofiel herkenbaar, maar vrijwel overal verstoord tot in de BC/C-horizont ('gebroken podzol'). Slechts in 1 boring was de B-horizont nog gedeeltelijk intact. Waarschijnlijk bestaat een deel van de bouwvoor uit een opgebracht pakket (ophoging/egalisatie).

4.2 Aanbevelingen

Op grond van het ontbreken van aanwijzingen voor de aanwezigheid van archeologische resten uit de periode Steentijd t/m Late Middeleeuwen wordt ten aanzien van het plangebied geen archeologisch vervolgonderzoek aanbevolen.

Met betrekking tot de bevindingen van onderhavig onderzoek dient contact opgenomen worden met de beleidsmedewerker archeologie van de provincie Limburg (dr. G. Jansen).